

Sergio Benvenuto

JÓRA VALÓ
RESTSÉG

*A közönyösség
szervedélye*

A
7
FŐBÜN
Kevélység
Fösvénység
Bujaság
Irigység
Torkosság
Harag
Jóra való restség

Sergio Benvenuto

JÓRA VALÓ RESTSÉG

*A közönyösség
szenvedélye*

TYPOTEX

Budapest, 2011

ISBN 978 963 2792 99 6

Témakör: *művelődéstörténet*

Accidia. La passione dell'indifferenza

© by Società editrice il Mulino, Bologna

Hungarian translation © Horváth Csaba, Typotex, 2011

Tartalom

Ajánlások 9

Köszönetnyilvánítás 9

Bevezetés 11

Első fejezet

AZ ACEDIA IDŐSZAKA. AZ EURÓPAI KÖZÉPKOR 15

1. „Démonország” 17
2. A bűn elvilágiasodása 20
3. A szomorú vágy 24
4. A rossz közérzet tünetei 26
5. Hét 28
6. Gyász és búskomorság 29
7. A fekete nedv 33
8. „Rózsás Salerno” 38

Második fejezet

A BÚSKOMORSÁG RENESZÁNSZA 41

1. Arisztotelész problémái 43
2. A libidó Ficinónál 46
3. Dürer: Melankólia 49
4. A gyomor- és bélrendszer démonológiája 52
5. A kórokozó hitbuzgalom 54
6. A Sátán az őrült nőket kedveli 56

Harmadik fejezet

A BAROKK MELANKÓLIA. AZ „ERZSÉBET-KORI BETEGSÉG” 59

1. Hamlet és a hajósok nemzetsége 61
2. Melankólia Oxfordban 66
3. A szadista utópia 68

Negyedik fejezet

A PESSZIMIZMUS ÉS GYÓGYÍTÁSA. SCHOPENHAUERTŐL CIORANIG 71

1. Fenséges öngyilkosságok 73
2. A pesszimizmus muzsikusa (Schopenhauer) 76
3. A dionüszoszi gyógymód (Nietzsche) 79
4. Leopardi, a csüggedés csábítása 83
5. Cioran elnapolt öngyilkossága 87
6. Reakciós pesszimizmus? 89

Ötödik fejezet

BAUDELAIRE, A DENDI SPLEENJE 93

1. A dendi 95
2. Szépség kontra természet 97
3. A félénk botrányhős 99
4. A bűnösség büszkesége 102
5. „Spleen, IV” 105

Hatodik fejezet

AZ OROSZ BETEGSÉG. GONCSAROV ÉS CSEHOV 109

1. Oblomov álma 111
2. „Ivanov” 114
3. A taganrogi gyógyszerész fia 116
4. Orvos módjára írni 120
5. A szerény stílus 123

6. Nihilista szeretet 125
7. Az orosz évszázad 127

Hetedik fejezet

FREUD: NÁRCIZMUS, GYÁSZ, MELANKÓLIA 129

1. Hasadás 132
2. Nárcizmus 134
3. Árnyék a tükrön 136
4. A nárcizmus mint akadály 138
5. Az erkölcs melankolikus 141
6. Erósz és Thanatosz 143
7. A boldogság törekvése 145
8. Okok és bűnök 146

Nyolcadik fejezet

**AGGODALOM ÉS TULAJDONKÉPPENISÉG
HEIDEGGERNÉL. EGZISZTENCIALISTA
KÜLÖNÁLLÁS 151**

1. Heidegger és az üdvösség 153
2. Roquentin lelkigyakorlatai 157
3. Sartre, a rab szabadsága 160
4. Camus, avagy a gyilkos embersége 163
5. „Engagement” a kávéházakban 166

Kilencedik fejezet

BECKETT, A FEHÉR ÍRÁS 169

1. „Lessness” 172
2. Az idő 174
3. A tér 177
4. A szó 179
5. A jelölők 181
6. A mezítelen élet 183

Tizedik fejezet

A DEPRESSZIÓ. NAPJAINK BIOTECHNOLÓGIAI KULTÚRÁJA 185

1. Prozacot Majakovszkijnak 187
2. Számok 190
3. A „tetszetős” antidepresszánsok 193
4. Lélekkozmetika 196
5. A boldogság birodalma 198
6. Visszatérés a sivatagba 201

BÚCSÚ 205

1. Etnikai depressziók 205
2. Családi hasonlóságok 208
3. A nagy terv 209
4. Egy fontnyi lélek 212

Jegyzetek 217

Bibliográfia 219

Ajánlások

Cristianának

Nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis vidi
in ampulla pendere et cum illi dicerent: Σίβυλλα τί
θέλεις; respondebat illa: ἀποθανεῖν θέλω.

(Thomas S. Eliot: *A kopár föld*)

(Mert a Sibyllát viszont saját szememmel láttam Cumaeban; egy üveggömbben lebegett, és amikor a gyerekek azt mondták neki [görögül]: „Sibylla, mit akarsz?”; azt felelte [görögül]: „Meg akarok halni”.)¹

A restség, mely sohasem nevet.

(Jacopone da Todi: *Laudák*)

Köszönetnyilvánítás

Megköszönöm mindenkinek – azoknak is, akik könyörögtek, hogy ne említsem őket –, akik segítettek nekem, hogy restségemet legyőzve befejezzem ezt a könyvet. Cristiana Cimino és Renato bátyám precíz, megalkuvásuktól mentes olvasószerkesztést végeztek. A genfi Dominique Ducos néhány döntő javaslatot tett, például az alcímre vonatkozóan is, melyet neki köszönhetek. Min-

dig számíthattam Francesco Fanellire és Teo Orlandóra, szakismeretük nagylelkű átadására, minden alkalommal, amikor nehezen fellelhető idézetekkel vagy bibliográfiákkal volt dolgom. Alessia Graziano a Mulino kiadótól fáradhatatlanul és tapintatosan kísérte figyelemmel a könyv elkészültét, úgy, ahogy egy őrőangyal vigyázza védence minden lépését. Antonella Mancininak a könyv megfogalmazásához fűzött alapos kritikája különösen értékes volt számomra (ha egy könyvet nem kérdőjeleznek meg alaposan, akkor hogyan lehet befejezni?).

Bevezetés

Halálos veszély leselkedik az egyiptomi kősvatagban egyedül élő szerzetesre, ahol azzal tölti az életét, hogy a lehető legjobban hasonlítson Krisztusra. Délben, amikor a Nap pályájának csúcán áll, és a hőség elviselhetetlenné válik, a „déli ördög” – gyakori és könyörtelen ellenség – megtelepszik a magányos ember lelkében. A *monakosz* (szerzetes) szó görögül magányos, társtalan embert jelent – ahogy ma mondanánk, *facér*. Ezek a némileg egyedülálló egyének a déli óráknak ezt a csapását görögül *akédiának* fogják nevezni, ebből származik később a latin *acedia* kifejezés. Az *a* fosztóképző, a *kedos* pedig törődést jelent – a restség (*acedia*) nemtörődömség, közöny, hanyagság. Nem viselni valaminek a gondját. Manapság az olasz fordítók inkább a *csüggedés* szót használják erre.

Később az egyiptomi remetelakokból – Nitria, Celle, Szkete – az *acedia* eljut a nyugati kolostorokba.

Klimakosz Szent János mondta: „az orvos kora reggel látogatja meg a gyengélkedőket, a restség viszont dél körül látogatja a szerzetest.” Ebben az órában, ahogy Szent Nilosz írja *De octo spiritibus malitiae* című művében, a vallásos ember „fásultan és kissé sápadtan marad”:

„Ha olvas, nyugtalanul abbahagyja, aztán egy perccel később álomba zuhan; kezével az arcát dörzsöli, szét-tárja az ujjait, és tekintetét a könyvről a falra veti. Újra nekikezd a könyvnek, pár sort halad, ismételve minden egyes szó végét; és eközben feje haszontalan számításokkal telik meg, az oldalakat és a füzetek lapjait számolgatja.”

Azaz nem tud az olvasásra koncentrálni, gyakorta gyors álomba merül, melyből kényszeres éhséggel ébred.

Amikor a déli ördög elragadja – írja Cassianus (kb. 360–435) a *De institutis coenobiorum*ban –, hogy „megutáltatja vele azt a helyet, ahol él; ráun a cellára, lenézi és megveti testvéreit, akik – ha nagy távolságban is –, vele együtt élnek, mintha hanyagok lennének és a lelkiekkel keveset törődnének”². Azaz a rest ember a kolostori élet haszontalansága miatt panaszkodik, nyöszörög, hogy a lelke sivár lesz, ha ezen a rémes helyen marad. Bánkódik amiatt, hogy üresen és mozdulatlanul kell lennie mindig ugyanabban a cellában.

„Ezért távoli, messze fekvő kolostorokat magasztal: azokban könnyebb elérni a tökéletességet, s alkalmasabbak az üdvösség elnyerésére. [...] Ezzel szemben mindaz, ami a közelében van, barátságtalan: nemcsak hogy az itt lakó testvérek nem szolgálnak senkinek épülésére, hanem itt még a testi táplálékot sem lehet megszerezni roppant fáradság nélkül. [Azon gondolkodik, hogy elhagyja celláját, majd] meg olyan testi bágyadság és éhség fogja el az ötödik vagy a hatodik óra körül, mintha [...] legalábbis már 2-3 napja böjtölne. Ehhez járul még, hogy nyugtalanul tekinget körül, és panaszkodik, hogy egyetlen testvér sem keresi fel. Hol kimegy a cellából, hol meg visszatér, s úgy tűnik fel neki, hogy még a nap is lassabban halad lenyugvása felé. Lelkét megüli valamilyen érthetetlen zavar...”³

Adamus Scotus (12. századi karthauzi szerzetes) a következőt írja: „Gyakran, amikor a celládban vagy, valamely tunyaság vesz erőt rajtad, észbeli érzéketlenség és szívbeli undor. Szörnyű utálatot érzel. Saját magad számára is teher vagy, és az a belső öröm, amitől olyan boldognak érezted magad, most elhagyott. Az édesség, melyet tegnap vagy tegnapelőtt éreztél, nagy keserűség-

g  alakult át; a k nny radat, mely id ig áztatott, most kiszáradt. A lelki erősség kihunyt, belső nyugalmadnak vége. Lelked darabokban van, összezavarva és megosztva, szomorúan és keserűen. Nem szeretsz már olvasni, az imádság nem adja meg a keresett b k t, nem tudod megtalálni a lelki meditációk édes es j t. [...] Nincs lelki öröm és boldogság benned. Hajlamos vagy és mindig kész a szórakozásra, a kis történetekre és haszontalan beszélgetésekre, de lassú vagy a csendteremt sben és abban, hogy valódi feladatot vállalj magadra, vagy hogy lelkigyakorlatokba kezdj l.”

Itt a rest *szárazság* alakjai csapnak le: a vigasztal  könnyek kiszáradnak, a meditációk édes es je eláll. Ezenkívül a renyheség lelki kih l s is. A rests gnek ez – a többi *forró b nt l*, például a bujas gt l eltérő – *hidegsége* hosszú pályát fut be Nyugaton. Előbb a restséget, aztán a melankoli t is hidegk nt és sz razk nt írják le: a dermedt, forróságtól mentes lélek kiszárad. Ma is, aki a „major depresszióban” szenved, nem tud sírni, megkövül a kétségbeesésben.

Azt mondtuk, hogy a restség lényegében a nemtörődömség egyik hulláma volt. De mi az, amivel az „egyén” nem törődik többé? A munkájával, mely abból áll, hogy megtalálja Istent, azaz a *belső-külső nyugalmat*; és a Vele való egyesülés örömével, a *beatitudoval*, a világi elfoglalts gokt l távoli legfőbb boldogsággal. Az istenivel való érintkezés öröme helyett az egyházi ember *vágyakozik*... Nem érdekli már semmi sem, mivel egy tárgyatlan, kötetlen, féktelen vágy paradox módon egyrészét ágyhoz szegezi, m sr sz t arra k sztetli lázasan, hogy kiéhezve csatangoljon a világban.

Egyszóval, a rest kínlódás különfele formáiban  gy tűnik, mint annak a szükségnek az aggodalmas és csüggedt másik oldala, hogy olyan *gondatlan* lehessen, mint

a többség. Ez az emberi, nagyon is emberi szórákozottság kísérti meg a nagy terv – a szerzetesek esetében annak reménye, hogy Isten megnyilvánul – felé irányított lelket. Ez a jó ételek, az ivás, a viccelődés, a szórákozás, a szerelmeskedés kívánsága...

Vajon miért éppen délben csap le rendszerint a „restség démona”? Heine azt mondta, hogy a görög-római pogány istenekből lettek a kereszténység démonai. Valóban, a pogány világban a dél volt az az óra, amikor az erdőkbe és a mezőkre berontott a szörnyűségés Pán.

Pán, a szőrös, kecskelábú, kecskeszarvú, patás pásztoristen volt az ókorban *az erdők és mezők ura déli órákban*. Zenélve és táncolva csavargott az erdőkben, és kis pásztorfiúkat és nimfákat próbált felizgulva elragadni. Egy fondorlattal még a Holdat is becsapta, viszont amikor egy fiú vagy egy leány elmenekült erotikus fogásából, ocsmány módon önkielégítést végzett. Szörnyű volt vad ordítása, mely még őt magát is megrémítette – déli üvöltés a fény és a bujaság csúcán. Egyszóval minden tulajdonság megvolt benne, hogy a keresztény ikonográfiában a sátán figuráját ihlesse. Tehát a restség alapján Pán kísértése volt? Éppen a dél volt a *pánik* órája.

Pán valójában a szilaj vágy istene volt. Merő érzéki-ség. Ahogy majd látni fogjuk, a restség és oldalágainak, származékainak – melankólia, pesszimizmus, depresszió stb. – története a váagnak olyan tünetegyüttesét ábrázolja, mely vadul emelkedik ki, és kitépi az élvezetből azt, ami valójában maga, és ami számít benne. A depresszió démona, ahogy ma mondanánk, érezteti velünk a valóság teljes súlyát, visszaadva azt a sivár és fagyos pusztaságának.